

ЗЛАТОВЕЗАНИ НАРЪКАВНИЦИ С ДАРИТЕЛСКИ НАДПИСИ ОТ
БОЛШЕРЕЦКИ ОСТРОГ (КАМЧАТКА) В СВЕТОГОРСКИЯ
МОНАСТИР ИВИРОН

Николаос Мергзимекис

GOLD-EMBROIDERED EPIMANIKIA WITH DEDICATORY
INSCRIPTIONS FROM BOLSHERETSKIY OSTROG (KAMCHATKA) IN
ATHONITE MONASTERY OF IVIRON

Nikolaos Mertzimekis

Abstract: *The current assignment discusses the relationships of the monasteries of Mount Athos with Russia, based on two gold-embroidered vestments which are kept in sacristy of Athonite monastery of Iviron. The ecclesiastical vestment is kept in the sacristy of the Iviron's monastery and it is a pair of cuffs (epimanikia), gifts from devoted Christians from Bolsheretskiy ostrog of Kamchatka peninsula. The pair of cuffs from Iviron constitutes a presumption of religious devotion from simple and devoted Christians, as reasonably is reflected in the dedicatory inscription. "... ЧЯЛОВЕКИ ДЛА ПОМАНОВЕШИНА БО ЕРЕМ ЛТЪРГИИ О ѿПЪЩЕНИИ ГРЕХОЕЪ... ". The heirlooms of the monastery of Iviron emphasize on the old-century spiritual and socio-economic relations of the Athonite monasteries with Russia, which as a matter of fact persist till these days.*

Key words: *Mount Athos, Iviron Monastery, ecclesiastical vestments, epimanikia, Kamchatka Peninsula, Cyrillic inscriptions.*

Факт е, че още от края на XV в. и най-вече през периода на XVII в. светогорските монаси все повече се насочват към източноправославна Русия [Χρυσοχοΐδης, К. 2011, р. 269] с цел да намерят решение на икономическите си проблеми, възникнали през периода на османското владичество. Молбите за помощ, изпратени под вид на писма, са отправени и до самия цар на Русия. Съдържанието им се ограничава в едно-единствено искане – да им бъде дадено разрешение за достъп в руските земи и да получат милостиня от царя. Отговорът на руските монарси се изразява главно в даване на разрешение (Грамота) за влизане и престой на монасите в столицата Москва за ограничени периоди от време и с първоначална цел – събиране на определени парични подкрепления.

Обектът на нашето изследване не е дело нито на царското семейство, нито на знатни особи от руската столица. Става въпрос за един чифт златовезани наръкавници¹, дарение на благочестиви християни от далечния полуостров Камчатка за светогорския манастир „Ивиرون“² (обр. 1), както е споменато в

¹ За описа на наръкавниците от манастира Ивиرون, вж. Βλαχοπούλου-Καραμπίνα, Ε. 1998, р. 98–105.

² За историята на манастира Ивиرون вж. Σμυρνάκης, Γ. 1988, р. 460–482; Actes d' Iviron..., pass.

дарителския надпис. Наръкавниците се съхраняват днес в ризницата музей на манастира³.

Известността и духовното величие на манастира „Ивирон” сред православните християни надхвърлят границите на Балканския полуостров и се основават преди всичко на славата на чудотворната икона на Богородица Дверопазителка (Портарница) [Ченцова, В. 2010, с. 225–263]. Копие на иконата, направено през 1648 г., по молба на Московския патриарх Никон, е пренесено в руската столица и става обект на всенародно поклонение. От 1653 г. копие на иконата се намира в манастира на св. Николай [Αλεξανδροπούλου, Ό. 2000, р. 111–154] в центъра на Москва, който е предостъпен като метох на Иверския манастир. Предостъпването на Николаевския манастир за метох на един от светогорските манастира би трябвало да се счита за голямо благодеяние от страна на царската държава, тъй като до края на XVIII в. това е единственият голям метох на светогорски манастир на руска територия [Χρυσοχοΐδης, Κ. 2011, р. 272]. Метохът, чиито официални нотариални актове са издадени през 1669 г. от цар Алексей Михайлович Романов (1645–1676) [Σμυρνάκης, Γ. 1988, р. 479–480] (обр. 2), се превръща, от една страна, в място за подслон на всички гръцки клирици, които пристигат в Москва, а от друга – в духовен център на православието в руската столица.

Върху първия от наръкавниците е изобразен Иверският манастир, обграден с високи стени (обр. 3). На преден план се вижда главният вход на манастира. Във вътрешността се различават съборният храм, кръстилницата, други сгради и кипариси. По продължение на оградните стени вътрешно са изобразени крила и кули. В горната част на изображението, точно в центъра, се намира голям кръст, а встрани вляво – медальон, в който е везан надписът: **СВТЯА ОБИТЕЛЬ ИВЕРСКАА**. В долната част, на мястото на годината, за съжаление, везбата е изхабена. Периметрично в наръкавника е везана първата част на дарителския надпис, който гласи: **СН ПОРЪЧИ СОШИТЫ Е КАМЧАТСКОЙ ЗЕМЛИЦЕ КО ѠСТРОГЕ БОЛШЕРЕЦКОМЪ I ѠДЯНЫ Е КЛАДЪ Е ЯФОНСКЮ ГОРЪ** (обр. 4).

Върху втория наръкавник е изобразен Светогорският полуостров с планината Атон, на върха на която има храм (Обр. 5). В горната част, в центъра е везан кръст, а вдясно и вляво от кръста – облаци. В горните ъгли на изображението се намират два медальона, в които е поставена част от везан надпис: **СВТЯА ГОРЯ ЯФО НСКЯА МАЯ .. ДНА**. Изхабена е везбата на буквата, отбелязваща точния ден на месец май. В долната част на наръкавника са везани с копиринени конци хълмове и дървета, а параметрично е разположено продължението на дарителския надпис от първия наръкавник: **Ѡ КАССЫ ФЕДОРОВОИ ... ЧЯЛОВОИ ДЛА ПОМАНОЕНИА КО ЕРЕМА ЛІТЪРГИИ О ѠПЪЩЕНИИ ГРЕХОЕЪ** (обр. 6).

³ Изказвам сърдечна благодарност на игумена Архимандрит Натанаил и на отец Христофор Иверски за оказаната помощ по време на изследователската ми дейност в Иверския манастир.

Изображенията са везани върху зелен атлас и на много места са изхабени. При везбата са използвани златни, сребърни и копринени конци в зависимост от това, което се изобразява, а именно – надписите, кръстовете, щитовете, планината Атон, манастирът, стените и съборната църква са везани със златни и сребърни конци (обр. 7). Природните дадености, хълмовете и дърветата – с копринени конци в натурални цветове (обр. 8).

Наръкавниците биха могли да бъдат датирани хронологично във втората половина на XVIII и XIX век, като се имат предвид историческите данни за посоченото в дарителския надпис място, а също така техническите и стилистични елементи на изработката.

Мястото Большерецки острог [Смышляев, А. 2011; Логинов, Д. 2012; Сгибнев, А. 2005, с. 5–104] (обр. 9), което е упоменато на наръкавниците, се намира на западния бряг на полуостров Камчатка (обр. 10) и през 1711 г. е една от най-значимите охранителни крепости, получила името си от близката река Большой. Построена е в периода между 1697–1704 [Зуев, А. 2007, с. 114–115] от казаците И. Козыревски и Д. Анциферов. Крепостта едновременно е и важен транспортен възел на морския път от Охотск до Камчатка и транзитен пункт за всички експедиции, които се насочват за изследвания към Курилските острови и северната част на Тихия океан. От 1740 г. до 1785 г. Большерецки острог представлява един вид столица на Камчатка, тъй като там се намират и живеят административните ѝ управници [Аров, В. 2007, с. 360].

През този период (XVIII век) започва и християнизирването на местното население от руски монаси, които пътуват от Иркутск към различни села на Камчатския полуостров, в това число и към Большерецки острог. По тази причина през месец април, 1741 г. йеромонах Ермолай, пратеник на Иркутския епископ Инокентий, освещава първия храм в Большерецки острог, посветен на Успение Богородично и на св. Николай [Артемьев, А. 2005, с. 90; Вахрин, С. 2014, с. 12].⁴ През 1761 г. епископ Софроний ръкополага за свещеник Пьотр Лонгинов в същия храм, в който той служи до своята кончина през 1771 г. През 1810 г. се споменава, че в крепостта има църква и около 20 къщи със 150 жители.

От наличието на наръкавниците в Иверския манастир и данните от надписа неминуемо възникват някои въпроси:

Кой е дарителят и от кого са изработени?

Откъде са взети сведения за скицата на манастира?

По какъв начин са пренесени наръкавниците от далечна Камчатка на Атонския полуостров?

На първия въпрос много трудно бихме могли да намерим отговор и е нужно да бъде направено системно търсене и изследване в гражданския регистър на Большерецки острог. Обикновено в редовната практика свещените тъкани

⁴ На Успение Богородично е посветена съборната църква на Иверския манастир, а лявото крило на същата църква е посветено на св. Николай.

и одежди рядко носят посветителски надписи и още по-рядко се отбелязва името на дарителя или на майстора. В нашия случай трудностите произлизат от това, че става въпрос за обикновени граждани, а не за царе и велможи.

Въпреки това, при едно първоначално изследване откриваме, че в съседното село Колпаково през 1748 г. е регистрирана фамилията Фьодорови. Съгласно изказаните досега мнения, вероятно става въпрос за фамилията на известния мореплавател и картограф Иван Фьодоров, който пристига през лятото на 1732 г. с кораба „Св. Гавриил“ в Большерецки острог, където се установява, с цел картографирането на района. Някои изследователи твърдят, че негово дело е и откриването на Беринговия пролив [Вахрин, С. 2014, с. 56; Вахрин, С. 2014 а, с. 82–84].

Две лица с фамилията Фьодорови са регистрирани и на борда на кораба „Св. Петър“, който отплава от Большерецки острог по време на въстанието през месец април, 1771 г. Става въпрос за работничките Степанида и Настася Фьодорови [Вахрин, С. 2014 а, с. 84–85], майка и дъщеря, които пристигат с кораба в Макао, където малко по-късно, в разстояние на месец почиват и двете.

Данните за установяване самоличността на дарителите са наистина оскъдни, но се надяваме, че едно по-продължително и по-обстойно изследване би довело до по-категорични резултати от настоящите до този момент.

Отговорът на втория въпрос може да бъде потърсен в описанията и скиците на светогорските манастири, които се използват за украса на поклонническите пътеводители, които имат широко разпространение в целия християнски свят. Значителен пример представлява книгата на украинския монах-пътешественик Василий Григорович Барски (1744) [Млърски, В. 2009], където е включена и скица на Иверския манастир [Млърски, В. 2009, р. 322–323] (обр. 11, 12, 12 а).

В края бихме искали да се спрем и на един исторически факт, свързан с едно продължително пътуване от Большерецки острог до Франция, в което може би се крие и отговорът на третия въпрос. През 1770 г. [Бунт Бениовского..., pass] в Большерецки острог се намират заточени много политически затворници, между които бившият земевладелец Ипполит Степанов, офицерите Иоасаф Батурин, Петр Хрушов и Василий Панов, шведът Адолф Винбланд и полякът Мауриций Беневский. През месец април 1771 г. заточениците се вдигат на бунт, превземат кораба „Св. Петър“ и се насочват с него към бреговете на Европа. Между разбунтувалите се заточеници се намират местният свещеник Алексей Устюжанинов и неговият син Иван, а също така и споменатите по-горе работнички Степанида и Настася Фьодорови. През месец септември 1771 г. корабът „Св. Петър“ акостира в португалското пристанище на Макао, където бунтовниците го продават и с друг кораб се насочват към Франция, в която пристигат през лятото на 1772 г. От заминалите от Камчатка 70 заточеници до френските брегове достигат 40. Бихме могли да предположим, че някой от пътуващите, между които е имало и свещеник, е пренесъл наръкавниците, които са стигнали по-късно и до Света гора. Предположението е доста смело, но до момента не разполагаме с други исторически факти и данни, които да оправ-

дават „магическата” поява на това дарение в манастира Ивирон. Не се изключва и възможността наръкавниците да са пътували с някой от клириците на Большерецки острог в Москва, където се е намирал манастирът „Св. Николай”, метох на Иверския манастир [Αλεξανδροπούλου, 'Ο. 2000, р. 111–154]. Тази хипотеза подкрепя обясненията за начина, по който те много лесно биха могли да бъдат пренесени от иверски монаси в манастира им на Атон.

В заключение бихме могли да отбележим, че независимо от начина, по който са се озовали наръкавниците в Иверския манастир (дали това е станало по суша или по вода), самото им дарение е факт, който свидетелства за религиозната благочестивост и благоденствието на обикновените руски християни, и както се споменава и в надписа „...за помен по време на литургията и за опрощение на греховете.”⁵

Присъствието на двете златовезани наръкавници в ризницата на светогорския манастир Ивирон са още едно потвърждение за тесните духовни връзки между атонските монашески братства и Русия. Този вид дарения би трябвало да бъдат обект на по-систематично проучване и в останалите светогорски манастири⁶, с цел да бъдат приведени твърди доказателства и за да бъдат направени точни изводи за съществуващите от ранни векове връзки между Атон и Русия.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Аров, В. 2007 – В. Аров. Административно териториално управление Камчатским краем. – Вопросы истории Камчатки. Выпуск 3, 2007, 355–405. [У. Аров. Administrativno territorialnoye upravlenie Kamchatskim kraem. – Voprosy istorii Kamchatki. Vaypusk 3, 2007, 355–405.]

Артемьев, А. 2005 – А. Артемьев. Из истории крещения Камчатки. К трехсотлетию первой православной миссии. – Вестник ДВО РАН, 2005, № 4, 85–95. [А. Artemyev. Iz istorii kreshchenia Kamchatki. K trehsotletiyu pervoy pravoslavnoy missii. – Vestnik DVO RAN, 2005, № 4, 85–95.]

Вахрин, С. 2014 – С. Вахрин. Тайны Камчатских имён. Том I (А–С). Петропавловск-Камчатский, 2014. [S. Vahrin. Taunay Kamchatskih imën. Tom I (A–S). Petropavlovsk-Kamchatskiy, 2014.]

Вахрин, С. 2014 а – С. Вахрин. Тайны Камчатских имлн. Том II (Т–Я). Петропавловск-Камчатский, 2014. [S. Vahrin. Taunay Kamchatskih имлн. Tom II (T–Ya). Petropavlovsk-Kamchatskiy, 2014.]

Зуев, А. 2007 – А. Зуев. Камчатский бунт 1731 г.: из истории русско-ительменских отношений. – Вопросы истории Камчатки. Выпуск 3, 2007, 108–191. [А. Zuev. Kamchatskiy bunt 1731 g.: iz istorii rusko-itelyemenskih otnosheniy. – Voprosy istorii Kamchatki. Vaypusk 3, 2007, 108–191.]

⁵ **ЧЯЛОЕОН ДЛА ПОМАНОВЕЕНИА БО ВРЕМА ЛИТЪРГИИ О ѿПЩЕНИИ ГРЕХОЕЪ.**

⁶ За връзките на Зографския манастир с Царска Русия вж. **Мердзимекис, Н.** 2008, с. 250–255; **Μερτζιμέκης, Ν. Α.** 2009, р. 541–560; **Шумило, С.,** 2015.

Логинов, Д. 2012 – Д. Логинов. Большещерецкий острог. Владивосток: “Дальпресс”, 2012. [D. Loginov. Bolysheretskiy ostrog. Vladivostok: “Dalypress”, 2012.]

Мердзимекис, Н. 2008 – Н. Мердзимекис. Связи афонского монастыря Зографу с царской Россией. – В: Материалы международной научно-богословской конференции «Россия – Афон: тысячелетие духовного единства». Москва, 1–4 октября, 2006. Москва, 2008, 250–255. [N. Merdzimekis. Svyazi afonskogo monastayru Zografu s tsarskoy Rossiey. – In: Materialay mezhdunarodnoy nauchno-bogoslovskoy konferentsii «Rossia – Afon: taysyacheletie duhovnogo edinstva». Moskva, 1 – 4 oktyabrya, 2006. Moskva, 2008, 250–255.]

Сгибнев, А. 2005 – А. Сгибнев. Исторический очерк главнейших событий в Камчатке с 1650 по 1856 гг. – Вопросы истории Камчатки. Выпуск 1, 2005, 5–104. [A. Sgibnev. Istoricheskiy ocherk glavneyshih sobaytiy v Kamchatke s 1650 po 1856 gg. – Voprosay istorii Kamchatki. Vaypusk 1, 2005, 5–104.]

Смышляев, А. 2011 – А. Смышляев. Камчатский край. Большещерецкие веси. Петропавловск-Камчатский: Новая книга, 2011. [A. Smayshlyayev. Kamchatskiy kraj. Bolysheretskie vesi. Petropavlovsk-Kamchatskiy: Novaya kniga, 2011.]

Ченцова, В. 2010 – В. Ченцова. Икона Иверской Богоматери (очерки истории отношений греческой церкви с Россией в середине по документам РГАДА). Москва «ИНДРИК», 2010. [V. Chentsova. Ikona Iverskoy Bogomateri (ocherki istorii otnosheniy grecheskoy tserkvi s Rossiey v seredine po dokumentam RGADA). Moskva «INDRIK», 2010.]

Шумило, С. 2015 – С. Шумило. «Духовное Запорожье» на Афоне. Малоизвестный казачий скит «Черный Выр» на Святой Горе. Киев: Издательский отдел УПЦ (МИАНУ) 2015. [S. Shumilo. «Duhovnoe Zaporozhye» na Afone. Maloizvestnay kazachiy skit «Chernay Vayr» na Svyatoy Gore. Kiev: Izdatelyskiy otdel UPTs, (MIANU), 2015.]

Щебальский, К. 1866 – К. Щебальский. „Записка о бунте, произведенном Бениовским в Большещерецком остроге и о последствиях оногo”. – Журнал „Русский архив”, 1865. Изд. 2-е. Москва, 1866, 657–680. [K. Shtebalskiy. „Zapiska o bunte, proizvedennom Beniovskim v Bolysheretskom ostroge i o posledstviyah onogo”. – Zhurnal „Russkiy arhiv”, 1865. Izd. 2-e. Moskva, 1866, 657–680.] <<http://www.bibliotekar.ru/reprint-138/2.html>, достъпен: юли 2017>

Actes d’ Iviron... – Actes d’ Iviron. Ed. J. Lefor, N. Oikonomides, D. Papachryssanthou. T. I. Paris (1985), t. II (1990), t. III (1994), t. IV (1995).

Αλεξανδροπούλου, Ο. 2000 – Ο. Αλεξανδροπούλου. Η ελληνική Μονή Αγίου Νικολάου στη Μόσχα. Στοιχεία από την ιστορία των ελληνορωσικών σχέσεων στο δεύτερο μισό του ες^{ου} αι. – Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά, 6 (2000), 111–154.

Βλαχοπούλου-Καραμπίνα, Ε. 1998 – Ε. Βλαχοπούλου-Καραμπίνα. Ιερά Μονή Ιβήρων. Χρυσοκέντητα άμφια και πέπλα. Άγιον Όρος, 1998.

Μερτζιμέκης, Ν. 2009 – Ν. Μερτζιμέκης. Περί των σχέσεων της αθωνικής Μονής Ζωγράφου μετά της Ρωσίας των τσάρων. 16^{ος} – 19^{ος} αι. – In: “Bulgaria, land of the blessed...” In Memoriam Professoris Iordani Andreevi. Veliko Turnovo, 2009, 541 – 560.

Μπάρσκι, Β. 2009 – Β. Μπάρσκι. Τα ταξίδια του στο Άγιον Όρος (1725 – 1726, 1744 – 1745). Επιμέλεια: Π. Μυλωνάς. Thessaloniki, 2009.

Σμυρνάκης, Γ. 1988 – Γ. Σμυρνάκης. Το Άγιον Όρος, Καρυές Αγίου Όρους, 1988.

Χρυσοχοϊδης, Κ. 2011 – Κ. Χρυσοχοϊδης. Άθως και Ρωσία (15^{ος} – 18^{ος} αι.).

Ιδεολογήματα και πραγματικότητες. (Μια προσέγγιση) – Ρωσία και Μεσόγειος. Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου. (Athens, 19 – 22 May, 2005), τ. Α΄. Athens, 2011, 267–282.

Σъкращения

Вестник ДВО РАН – Вестник Дальневосточного отделения Российской академии наук [Vestnik DVO RAN – Dal'nevostochnogo otdeleniya Rossiyskoi akademii nauk]

МИАНУ – Международный институт афонского наследия в Украине [Mezhdunarodnaya institut afonskogo nasledia v Ukraine]

РГАДА [RGADA] – Российский государственный архив древних актов [Rossijskij gosudarstvennyj archiv drevnich aktov]

Обр. 1. Манастирът Ивирон (2014)

Обр. 2. Портрет на цар Алексей Михайлович
(не публикуван – м-р Ивиرون)

Обр. 3. Първият нарѣквник от м-ра Ивирон – изображение на Ивирон

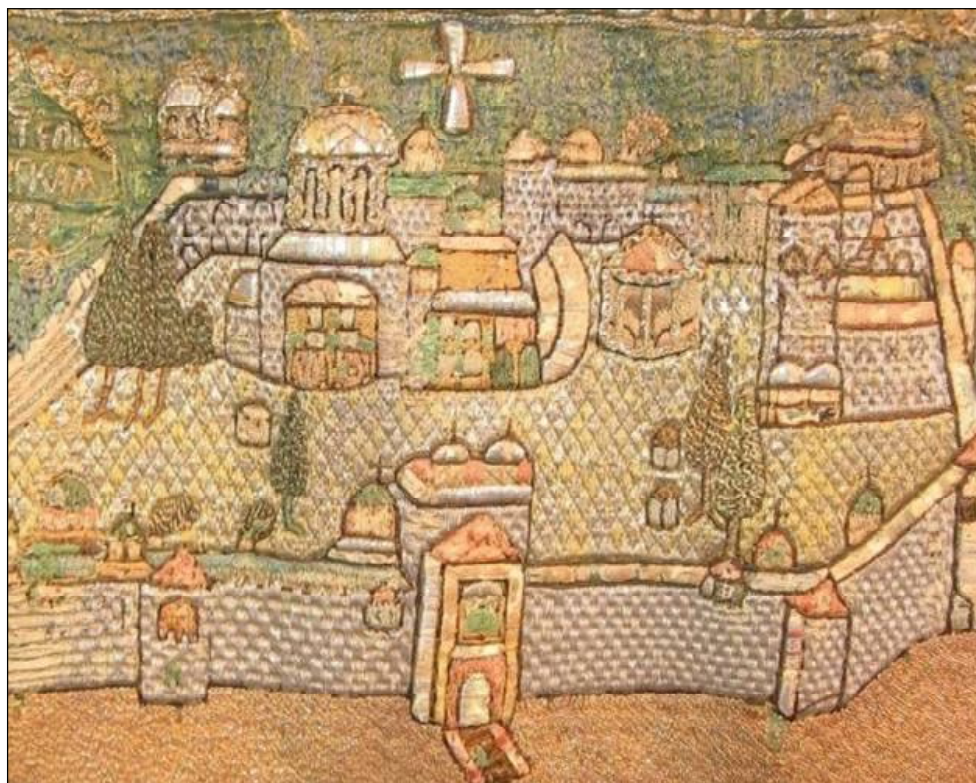
Обр. 4. Детайл на дарителския надпис от първия наръкавник

Обр. 5. Вторият наръкавник от м-ра Ивирон – изображение на Атон

Обр. 6. Детайл на дарителския надпис от втория наръкавник

Обр. 7. Детайл с златни и сребърни конци

Обр. 8. Детайл с копринени конци в натурални цветове

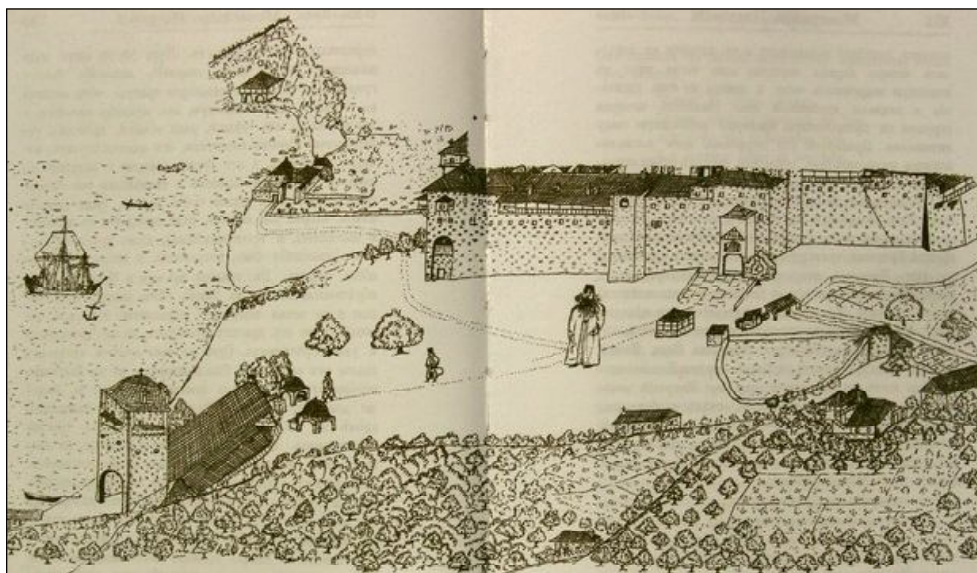
Обр. 9. Большеерецки острог (Гравюра). John Moore's New and Complete Collection of Voyages. Лондон, 1780¹

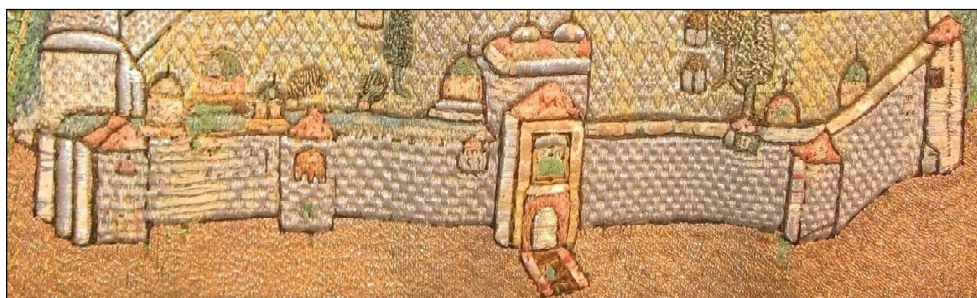
Обр. 10. Карта на полуостров Камчатка и Большеерецки острог²

¹ <https://ru.wikipedia.org/wiki/Большеерецк>

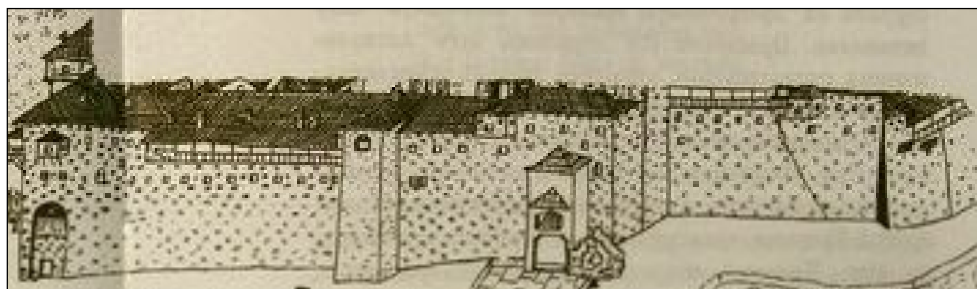
² https://www.google.gr/kamtsatka&oq=kamtsatka&gs_B3&imgrc=W6IAzzohfgoe.

Обр. 11. Манастирът Ивирон – Скица на Василий Г. Барски (1744)³

Обр. 12. Детайл със стените на манастира в първия наръкавник

Обр. 12а. Манастирът Ивирон – Детайл от скица на Василий Г. Барски (1744)

³ *Μπάρσκι Β. Γ. Τα ταξίδια του στο Άγιον Όρος (1725–1726, 1744–1745). Επιμέλεια: Μυλωνάς Ρ. Thessaloniki, 2009, 322–323.*